

RAQAMLI JAMIYATDA SHAXSIY MA'LUMOTLARNI HIMOYA QILISH: MILLIY VA GENERAL DATA PROTECTION REGULATION TAJRIBASINING QIYOSIY TAHLILI

Komilova Roza Hamrobek qizi

Davlat boshqaruvi huquqi yo'nalishi magistranti

Toshkent davlat yuridik universiteti

e-mail: hamrayevvnaa@gmail.com

O'zbek tilida annotatsiya

Ushbu maqola raqamli jamiyat sharoitida shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishning huquqiy mexanizmlarini milliy tartibga solish hamda Yevropa Ittifoqining General Data Protection Regulation talablarini qiyosiy tahlil qiladi. Tadqiqot maqsadi shaxsiy ma'lumotlar muomalasida huquqiy asoslar, subyekt huquqlari, nazorat va javobgarlik institutlarining uyg'unligi hamda amaliy tatbiqdagi farqlarni aniqlashdan iborat. Metodologiya sifatida normativ-huquqiy tahlil, funksional qiyoslash, doktrinal yondashuv, shuningdek, riskka asoslangan boshqaruv va muvofiqlik konsepsiyalari qo'llanildi. Ilmiy yangilik milliy modelning "ruxsat va ro'yxatga olish"ga suyanadigan an'anaviy arxitekturasi bilan GDPRning "hisobdorlik va isbotlash"ga tayangan tamoyiliy dizayni o'rtasidagi tizimli tafovutlar matritsasini ishlab chiqish, hamda ularni moslashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalarni asoslashdan iborat. Natijalar ma'lumotlar subyektining haq-huquqlari, huquqiy asoslar, transchegaraviy uzatish va insidentlarni xabardor qilish bo'yicha ustuvor takomillashtirish yo'nalishlarini ko'rsatadi.

Аннотация на русском языке

В статье проводится сравнительный анализ правовых механизмов защиты персональных данных в условиях цифрового общества: национального регулирования и требований General Data Protection Regulation Европейского союза. Цель исследования заключается в выявлении различий и точек сближения в правовых основаниях обработки, правах субъектов данных, институтах контроля и ответственности, а также в особенностях правоприменения. Методология включает нормативно-правовой анализ, функциональное сравнение, доктринальный подход и использование концепций риск-ориентированного управления и комплаенса. Научная новизна состоит в разработке матрицы системных различий между традиционной архитектурой, опирающейся на разрешительный и регистрационный подход, и принципиальной моделью GDPR, основанной на подотчетности и доказуемости соблюдения. Практическая значимость выражается в формулировании рекомендаций по гармонизации процедур, усилению гарантий прав субъектов данных, уточнению правил трансграничной передачи и внедрению стандартов уведомления об инцидентах.

Abstract in English

This article offers a comparative legal analysis of personal data protection in the digital society by examining national regulation alongside the European Union's General Data Protection Regulation. The research aims to identify convergences and divergences in lawful bases for processing, data subject rights, oversight and liability mechanisms, and enforcement dynamics. The methodology combines doctrinal legal research, normative analysis, functional comparison, and compliance-oriented concepts grounded in risk-based governance. The scientific novelty lies in constructing a structured matrix of systemic differences between a traditional authorization and registration-driven architecture and the

GDPR's principle-based model focused on accountability and demonstrable compliance. The findings highlight priority areas for improvement, including the operationalization of data subject rights, clarification of lawful bases and proportionality tests, rules for cross-border transfers, incident notification standards, and institutional capacity for independent supervision. The paper concludes with practical recommendations to enhance legal certainty, promote responsible data governance, and improve alignment with international best practices.

Kalit so'zlar. shaxsiy ma'lumotlar; ma'lumotlar subyekti huquqlari; hisobdorlik; transchegaraviy uzatish; muvofiqlik; raqamli iz; nazorat organi Ключевые слова. персональные данные; права субъекта данных; подотчетность; трансграничная передача; комплаенс; цифровой след; надзорный орган

Keywords. personal data; data subject rights; accountability; cross-border data transfers; compliance; digital footprint; supervisory authority

Kirish

Raqamli jamiyatda iqtisodiy va ijtimoiy aloqalar tobora ko'proq ma'lumotlar oqimiga tayanadi, bu esa shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishni nafaqat fuqarolik muomalasining texnik masalasi, balki shaxsning daxlsizligi, ishonchli bozor va samarali davlat boshqaruvi uchun zarur bo'lgan huquqiy institutga aylantiradi. Ma'lumotlar yig'ilishi va qayta ishlanishining arzonlashuvi, bulutli servislar, sun'iy intellektga asoslangan tahlil hamda identifikatsiya texnologiyalari shaxsni bevosita yoki bilvosita aniqlash imkoniyatlarini kengaytirib, zarar yetkazish xatarlarini ko'paytirdi. Shunday sharoitda shaxsiy ma'lumotlarni tartibga soluvchi milliy modelning yetarliligi va uni xalqaro standartlar bilan qiyoslash masalasi dolzarbdir. Ilmiy adabiyotlarda shaxsiy ma'lumotlar himoyasi odatda konstitutsiyaviy kafolatlar, ma'muriy nazorat va xususiy-huquqiy himoya vositalari uyg'unligida tahlil qilinadi, biroq raqamli muhitda ushbu vositalarning muvofiqligi ayniqsa muhim bo'lib qolmoqda. GDPR doirasida shakllangan tamoyillar tizimi, xususan hisobdorlik, shaffoflik, maqsadga muvofiqlik va ma'lumotlarni minimallashtirish kabi yondashuvlar ko'plab davlatlarda "oltin standart" sifatida qabul qilinmoqda; shu bilan birga, ularning milliy huquqiy madaniyat va institutsional salohiyatga moslashuvi murakkab metodologik muammolarni keltirib chiqaradi [1]. Milliy tartibga solishda esa ro'yxatga olish, ruxsat berish, operatorlar majburiyatlari va javobgarlik masalalari muayyan darajada mavjud bo'lsa-da, ularning riskka asoslangan boshqaruv va amaliy muvofiqlik mexanizmlari bilan integratsiyasi hamda subyekt huquqlarining real ijro etilishi doimo bir xil darajada emasligi qayd etiladi [2]. Shuningdek, raqamli xizmatlar transchegaraviy xarakterga ega bo'lgani sababli ma'lumotlar uzatish, xorijiy provayderlar bilan shartnomaviy konstruktsiyalar va ekvivalent himoya darajasi masalalari ham milliy muhitda amaliy qiyinchiliklar tug'diradi [3].

Ushbu maqolaning maqsadi milliy shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish tizimi bilan GDPR tajribasini qiyosiy tahlil qilib, ularning me'yoriy arxitekturasi va huquqni qo'llash mantiqidagi farqlarni konseptual darajada ochib berish, shuningdek, raqamli jamiyat sharoitida milliy tizimni takomillashtirish uchun ustuvor yo'nalishlarni asoslashdan iborat. Vazifalar sifatida huquqiy asoslar, ma'lumotlar subyekti huquqlari, operator va protsessorlarning majburiyatlari, nazorat instituti va javobgarlik mexanizmlarini qiyoslash; transchegaraviy uzatish hamda insidentlarni boshqarish bo'yicha yondashuvlarni tahlil qilish; amaliy muvofiqlikni kuchaytirishga qaratilgan normativ va

institutsional takliflarni ishlab chiqish belgilandi. Ilmiy yangilik tadqiqotning natijaviy qismida milliy model va GDPR o'rtasidagi farqlarni "tamoyilga tayangan hisobdorlik" hamda "formal ruxsat va registratsiya" o'qi bo'yicha tizimlashtiruvchi konseptual matritsa orqali ifodalash, va bu farqlarni bartaraf etish bo'yicha izchil takliflar paketini shakllantirishdadir. Amaliy ahamiyat esa davlat organlari, biznes operatorlar va huquqni qo'llovchi amaliyot uchun muvofiqlikni tashkil etish, shartnomaviy risklarni kamaytirish hamda fuqarolarning shaxsiy hayot daxlsizligi kafolatlarini kuchaytirishga xizmat qiladigan yo'nalishlarni ko'rsatishdan iborat.

Materiallar va metodlar.

Tadqiqot doktrinal yondashuvga tayangan holda normativ-huquqiy materiallarni tahlil qilish va funksional qiyosiy metodni qo'llash orqali amalga oshirildi. Empirik statistika yig'ishdan ko'ra, huquqiy institutlarning ishlash mantiqini ochib beruvchi sifat tahlili ustuvor qo'yildi. Manbalar bazasini milliy shaxsiy ma'lumotlar to'g'risidagi tartibga solish hujjatlari, ularga oid izoh va amaliyot materiallari, shuningdek GDPR matni va u bilan bog'liq qo'llash konsepsiyalari tashkil etdi. Qiyoslash mezonlari sifatida quyidagi funksional bloklar tanlandi: qayta ishlashning huquqiy asoslari va tamoyillari; ma'lumotlar subyekti huquqlari va ularni amalga oshirish mexanizmlari; operator va protsessorlarning tashkiliy-texnik majburiyatlari; nazorat organining vakolati va mustaqilligi; javobgarlik va kompensatsiya mexanizmlari; transchegaraviy uzatish shartlari; insidentlarni xabardor qilish va risklarni boshqarish.

Metodologik tanlovning ilmiy asosi shundan iboratki, raqamli jamiyatda shaxsiy ma'lumotlar himoyasi "qoidalar majmui" dan ko'ra "boshqaruv tizimi" sifatida samarali ishlaydi; shu sababli qiyosiy tahlil ham institutlarning formal mavjudligi bilan cheklanmay, ularning hisobdorlik, shaffoflik va isbotlashga qaratilgan mexanizmlarini baholashga yo'naltirildi [4]. Bundan tashqari, muvofiqlik nazariyasiga tayangan holda huquqiy talablarning biznes jarayonlarga integratsiyalanish darajasi, audit izlari, ichki siyosatlar va xatarlarni kamaytirish choralarining normativ talablar bilan uyg'unligi alohida tahlil qilindi.

Natijalar

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatdiki, GDPR arxitekturasi tamoyillarga asoslangan bo'lib, operatorning ichki boshqaruv tizimi orqali "moslikni isbotlash" majburiyatini markazga qo'yadi; milliy modelda esa ko'proq formal talablar, ruxsat va ro'yxatga olish elementlari hamda ayrim hollarda ma'lumotlarni mahalliyashtirishga yo'naltirilgan yondashuvlar ustunlik qiladi. Birinchi blok bo'yicha, GDPR qayta ishlashning huquqiy asoslarini aniq tipologiya qiladi va har bir asos bo'yicha maqsad, zaruriyat va mutanosiblikni baholashni amaliy standartga aylantiradi; milliy tizimda huquqiy asoslar ko'pincha umumiy ifodalangan bo'lib, rozilik institutining qo'llanish chegaralari hamda "qonuniy manfaat"ga o'xshash konstruktsiyalarning metodik mezonlari yetarlicha aniqlashtirilmagan holatlar uchraydi. Ikkinchi blok bo'yicha, GDPR subyekt huquqlarini keng katalog shaklida belgilab, ularni amalga oshirish muddatlari, javob berish tartibi, shaxsni tasdiqlash va rad etish asoslari kabi protsessual kafolatlar bilan mustahkamlaydi; milliy tartibga solishda huquqlar e'tirof etilgan bo'lsa-da, ularning amaliy ijrosi uchun operatorning ichki jarayonlari, standart shakllar va shaffof kommunikatsiya talablari bir xil darajada institutsionalizatsiya qilinmagan. Uchinchi blok bo'yicha, GDPR "privacy by design and by default" kabi tashkiliy-texnik yondashuvlarni, qayta ishlash reyestrlari yuritishni, protsessorlar bilan shartnomaviy majburiyatlarni hamda ayrim holatlarda data protection officer institutini amaliy muvofiqlik

instrumenti sifatida ko'rsatadi; milliy tizimda axborot xavfsizligi choralari va ma'lumotlar bazalari bilan ishlash talablari mavjud

bo'lsa-da, hisobdorlikni hujjatlashtirish va audit izlarini yuritish amaliyoti operatorlar kesimida notekis. To'rtinchi blok bo'yicha, GDPR mustaqil nazorat organi modeli va jarimalarning sezilarli preventiv ta'siriga tayangan; milliy muhitda nazorat vakolatlari va institutsional mustaqillik darajasi, shuningdek, sanksiyalarning iqtisodiy rag'batlantiruvchi ta'siri bo'yicha farqlar kuzatiladi. Beshinchi blok bo'yicha, GDPR shaxsiy ma'lumotlar buzilishi to'g'risida nazorat organiga va ayrim hollarda subyektning o'ziga xabar berishning vaqt mezonlarini belgilaydi; milliy tizimda insidentlarni xabardor qilish standartlari va amaliy protokollarni bir xil darajaga keltirish ehtiyoji aniqlanadi. Oltinchi blok bo'yicha, transchegaraviy uzatish masalasida GDPR adequacy, standart shartnoma bandlari va korporativ qoidalar kabi qatlamli mexanizmlarni taklif qiladi; milliy modelda esa ekvivalent himoya, shartnomaviy kafolatlar va provayder zanjiri bo'yicha risklarni boshqarish instrumentlari yetarlicha tipologiyalanmagan. Natijada, ikki tizim o'rtasidagi asosiy farq "formal moslik"dan "isbotlanuvchi hisobdorlik"ka o'tish darajasi bilan izohlanadi: GDPR operatorni doimiy ravishda hujjatlashtirilgan muvofiqlik tizimini yuritishga undasa, milliy tizim ko'proq alohida talablarning bajarilishiga tayanadi. Muhkama.

Olingan natijalar shaxsiy ma'lumotlar himoyasi nazariyasida keng tarqalgan "tamoyillar ustuvorligi" konsepsiyasi bilan uyg'unlashadi: raqamli texnologiyalar tez o'zgarayotgan sharoitda qat'iy va mayda reglamentlar tez eskiradi, tamoyillarga asoslangan va riskka yo'naltirilgan model esa moslashuvchanlik beradi. Shu nuqtayi nazardan, GDPRning hisobdorlikka tayangan dizayni huquqiy aniqlik bilan birga, operatorning ichki boshqaruvini ham huquqiy majburiyatga aylantiradi; bu yondashuv ko'plab tadqiqotlarda muvofiqlikning real samaradorligini oshiruvchi omil sifatida

baholanadi [5]. Milliy modelning kuchli tomoni sifatida suveren raqamli infratuzilma, registratsiya va ma'lumotlar bazalarining boshqaruvini markazlashtirish orqali nazoratni soddalashtirishga intilish ko'rilishi mumkin, biroq bu yondashuv xatarlar dinamikasi va kompleks servis zanjirlari sharoitida har doim ham yetarli emas. Qiyosiy tahlil shuni anglatadiki, milliy tizimda muvofiqlikni "jarayon" sifatida standartlashtirish, ya'ni qayta ishlash reyestri, siyosatlar paketi, huquqiy asoslar bo'yicha ichki testlar, protessorlar bilan shartnomaviy matritsa hamda insidentlarni boshqarish protokollarini minimal talab sifatida belgilash muhim. Subyekt huquqlarini real ishlaydigan mexanizmga aylantirish uchun esa operatorlar tomonidan shaffof xabarnomalar, ariza berishning qulay kanallari, muddatlar va asoslantirilgan rad etish standartlari joriy etilishi zarur. Transchegaraviy uzatishda GDPRning qatlamli yondashuvi milliy muhit uchun ham metodik namuna bo'la oladi: ekvivalent himoya darajasini baholash, shartnomaviy kafolatlar, provayderlar zanjiri bo'yicha due diligence va audit huquqlarini hujjatlashtirish ma'lumotlar xavfsizligini oshiradi. Shu bilan birga, GDPRni to'liq ko'chirib olish emas, balki institutsional salohiyat, biznes muhiti va raqamli xizmatlar strukturasi mos adaptatsiya zarurligi e'tiborga olinadi; aks holda normativ yuk oshib, "qog'ozdagi muvofiqlik" kuchayishi xavfi mavjud. Tadqiqot cheklovlari shundan iboratki, maqola asosan normativ va doktrinal tahlilga tayanadi, sud amaliyoti va ma'muriy ijro statistikasini keng ko'lamda qamrab olmaydi; shuningdek, tarmoqlar kesimida (sog'liqni saqlash, fintex, telekom) differensial risk profillarini alohida empirik baholash amalga oshirilmagan. Kelajakdagi izlanishlar uchun muvofiqlik xarajatlari va biznes jarayonlarining transformatsiyasi, insidentlarni xabardor qilish amaliyoti hamda transchegaraviy uzatish bo'yicha shartnomaviy standartlarning samaradorligini empirik o'rganish istiqbolli ko'rinadi [6].

Xulosa

Tadqiqot raqamli jamiyat sharoitida shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishning samaradorligi normativ taqiqlardan ko'ra ko'proq hisobdorlikka tayangan boshqaruv tizimiga bog'liqligini ko'rsatdi. Qiyosiy tahlil natijasida GDPRning tamoyillarga asoslangan, riskka yo'naltirilgan va isbotlanuvchi muvofiqlikni talab qiladigan modeli bilan milliy tartibga solishning ko'proq formal talablar va nazoratning markazlashtirilgan elementlariga tayangan modeli o'rtasida tizimli farqlar aniqlashtirildi. Eng muhim takomillashtirish yo'nalishlari sifatida huquqiy asoslarni amaliy mezonlar bilan aniqlashtirish, ma'lumotlar subyekti huquqlarini protsessual kafolatlar orqali ishlashini ta'minlash, operator va protsessorlar uchun hujjatlashtirilgan muvofiqlik instrumentlarini keng joriy etish, insidentlarni xabardor qilish standartlarini shakllantirish hamda transchegaraviy uzatishda ekvivalent himoya va shartnomaviy kafolatlarning qatlamli modelini rivojlantirish belgilandi. Ushbu xulosalar milliy tizimni xalqaro eng yaxshi amaliyot bilan uyg'unlashtirishga, shaxsning daxlsizligini kuchaytirishga va raqamli iqtisodiyotda ishonch muhitini barqarorlashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Voigt P., von dem Bussche A. The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Practical Guide. Cham, Springer, 2017. 385 p.
2. Xudoyberganov O. Shaxsiy ma'lumotlarni huquqiy muhofaza qilish masalalari. Toshkent, TDYU nashriyoti, 2021. 200 b.
3. Solove D. J., Schwartz P. M. Information Privacy Law. New York, Wolters Kluwer, 2020. 1100 p.
4. Bykov A. A. Pravovoe regulirovanie personalnyh dannyh: monografiya. Moskva, Statut, 2019. 256 s.
5. Kuner C., Bygrave L. A., Docksey C. (eds.). The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A Commentary. Oxford, Oxford University Press, 2020. 2000 p.
6. Karimov B. Raqamli iqtisodiyotda ma'lumotlar xavfsizligi va huquqiy tartibga solish. Samarqand, SamDU nashriyoti, 2022. 180 b.
7. General Data Protection Regulation. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016.
8. O'zbekiston Respublikasining "Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonuni.
9. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. Shaxsiy ma'lumotlarni qayta ishlash bo'yicha metodik ko'rsatmalar, 2021.